

L'URBANISME I EVOLUCIÓ D'ILURO: NOVES APORTACIONS

Mataró és una ciutat que té la sort de comptar amb una llarga tradició d'estudis arqueològics que es remunta al segle XVII, amb notícies que ens provenen d'erudits com Jeroni Pujades, Pere de Marca, Ian Grüter, fra Roig i Jalpí, tradició que continua en el segle XVIII amb Narcís Feliu de la Penya, Muratori, Finestres i el canonge Jaume Mates i en el segle XIX amb noms ja més coneguts com Laborde, Hübner, i els estudis pròpiament locals del Pare Rius i el monumental estudi de Josep M. Pelliçer. Ja en el nostre segle amb figures properes a nosaltres, com Puig i Cadafalch, Marià Ribas i Lluís Ferrer i Clariana i, en aquests darrers anys, els estudis de la Secció Arqueològica del Museu Comarcal, els de Marta Prevosti, el corpus epigràfic de Fabre, Mayer i Rodà, així com les darreres excavacions del Servei d'Arqueologia de la Generalitat han vingut a completar els coneixements que es tenien, i a la vegada han fet possible que la ciutat romana d'Iluro sigui una de les més conegudes i estudiades dels Països Catalans.

COM ERA ILURO?

No és massa difícil imaginar-nos com era. Hem vist multitud d'exemples de ciutats romanes excavades i, per tant, seria una còpia en petit de la metròpoli, Roma, emmurallada, ben planificada i adaptada a la topografia, amb un fòrum aproximadament al centre que seria el lloc neuràlgic de la vida pública, culte imperial i lloc on s'impartia la justícia.

LA URBANÍSTICA.

Fins fa ben poc, hi havia la creença generalitzada de què la planta actual del casc antic de Mataró havia canviat ben poca cosa des de l'època romana fins als nostres dies, pel que fa al sector comprès entre la Riera i el Rierot, i que per tant seguia els traçats bàsics de la planta octogonal adaptada a la topografia del terreny, de forma semblant a la d'un campament militar que era la planta característica de les fundacions *ex novo* i que s'aplicava a les ciutats-fortaleses d'aquell temps. Aquesta teoria havia estat esbossada per Marià Ribas cap el 1933 (Ribas 1933, pàg. 6. Ribas 1934, pàg. 65. Ribas 1952, pà. 90-91). Encara que en la seva obra de 1964, ja esmentava la no coincidència amb les actuals línies urbanístiques (Ribas 1964, pàg. 92). Però, per altra banda, Francesc Gusi creu com a molt possible aquesta persistència urbanística (Gusi 1976, pàg. 35-39).

Aquest nucli inicial ocuparia un espai aproximat d'unes 5,3 hectàrees. Per a la seva construcció aprofitarien l'espai entre dues rieres, lleugerament aturonat per la banda del Rierot i del Camí Ral. En aquests moments, amb la revisió de les dades obtingudes en anteriors excavacions, ja és possible la situació aproximada del perímetre emmurallat d'Iluro, així com la reconstrucció hipotètica dels seus traçats viaris.

EL PROBLEMA FUNDACIONAL.

El problema fundacional d'Iluro és gairebé idèntic al de Baetulo; ambdues ciutats estaven dotades de muralles construïdes amb semblants característiques tècniques. La seva gran dimensió ens fa pensar que s'aixecaran per iniciativa de l'autoritat romana. El nombre de paral·lels entre les dues ciutats, ens fa pensar que la seva finalitat fundacional havia de ser comú, obeint a unes mateixes circumstàncies polítiques i històriques.

A totes dues tenim les ceràmiques campanianes (de vernís negre) com a element fòssil més antic, amb les varietats d'*A-tardana*, *B* i *B-oïde*, datables en conjunt des de poc abans del tomb dels segles II-I a.C. fins a mitats del primer a.C. La quantificació d'aquestes varietats ceràmiques és com segueix:

FORMES I VARIETATS IDENTIFICADES EN CERÀMICA DE VERNÍS NEGRE TROBADA A ILURO (*):

CAMPANIANA *A-moderna*

Frgs.	vores	forma	Lamboglia	4	1
"	peus	"	"	4	1
"	vores	"	"	5	1
"	"	"	"	5/7	8
"	"	"	"	7	3
"	peus	"	"	5 i 7	11
"	vores	"	"	27	14
"	peus	"	Morel	27/55	4
"	vores	"	Lamboglia	31	4
"	peus	"	"	31 (un amb decoració línies blanques)	3
"	vores	"	"	33	3
"	"	"	"	36	1
"	amorfs				189

CAMPANIANA *B*

Frgs.	vores	forma	Lamboglia	1	43
"	peus	"	"	1	34
"	vores	"	"	2	19
"	peus	"	"	2	1
"	vores	"	"	3	8
"	peus	"	"	3	1

Frag.	vores	"	"	4	6
"	peus	"	"	4	3
"	"	copes			5
"	vores	forma	Lamboglia	5	8
"	"	"	"	5/7	82
"	"	"	"	7	20
"	peus	"	"	5 i 7	34
"	vores	"	"	8	10
"	peus	"	"	8	1
"	vores	"	"	9	1
"	"	"	"	10	2
"	peus	"	"	10	1
"	anses	"	"	10	1
"	vores	"	"	16	2
"	peus	"	"	31 (<i>similis</i>)	1
"	anses				3
"	amorfs				511

CAMPANIANA B-oïde

Frag.	peus	pàtera amb decoració de <i>losange</i>	2
-------	------	--	---

CAMPANIANA C

Frag.	vores	forma	Lamboglia	5	2
Frag.	"	"	"	5/7	5
"	"	"	"	7	4
"	peus	"	"	5 i 7 (un amb decoració d'estampetes en forma d'estel, de les que es coneix un paral·lel exacte a La Madrague)	5
"	vores	"	"	17	1
"	"	"	"	20	2
"	"	"	"	31	
"	amorfs				22

ARETINA DE VERNÍS NEGRE

Frag.	de fons i peus de pàtera (un amb la marca "PLOT")	4
-------	---	---

(*) Han estat exclosos, per raons òbvies, els materials trobats en els dos últims anys.

Per altra banda, en diversos llocs d'Iluro s'ha detectat la presència d'estrats d'època romano-republicana, i a aquest efecte podem citar els casos del Fossar Xic (necròpoli del segle I a.C.), un determinat sector de can Ximenes del Carreró (solar de la casa núm. 45), la zona sud-est de l'excavació i la xarxa de clavegueram abans esmentada. Però en tots ells, si bé podem afirmar la cronologia genèrica del segle I a. C., el problema fonamental rau en la precisió del moment fundacional, o sigui, determinar el testimoni de datació més antiga i que en el nostre cas, en base a les ceràmi-

ques de vernís negre, podem aproximar entre el 100 i el 120 a.C., data que a la vegada ens és coincident amb el ventall cronològic de la tècnica constructiva de la muralla (també fundacional). Potser el cas més clar és el que es va exhumar l'any 1989 amb motiu de l'excavació realitzada en el pati de l'actual Alberg Municipal a la baixada de Sant Simó, on va aparèixer una bossa de materials situable pels voltants de l'any 75 a.C. (Santos 1989. Garcia, conferència Casal 15-3-90).

Un altre element que cal tenir en compte per a l'aproximació fundacional, és la via de comunicació terrestre que el cònsol M. Sergius féu construir des de *Vicus Ausonae* (Vic) fins a Iluro, i que mitjançant els miliaris i el coneixement de les dades en què el seu cònsol va exercir el càrrec, podem situar-la entre el 120 i el 110 a.C. (I R C, pàg. 210).

De les teories que volen explicar, d'una forma hipotètica, la fundació de les dues ciutats, la més recent encara és la de Prevosti 1981-A, que seguint la de Guitart 1976 per Baetulo, a la vegada la fa extensiva a l'àrea d'Iluro.

Prevosti explica la presència del gran nombre de vil·les romanes o explotacions agrícoles en les àrees rurals de Baetulo i Iluro, en les quals es troba com a ceràmica més antiga la campaniana A-tardana i B, distribuïdes, les vil·les, territorialment, a semblança amb el que indiquen les *leges Appuleiae* per a l'establiment, en el nord d'Àfrica, de legionaris llicenciats per Màrius després de la victòria sobre Iugurta, amb el conseqüent repartiment de lots de terres de 100 *iugueres* (més o menys 25 Ha.) per a cada un (Prevosti 1981-A, pàg. 537. Guitart 1976, pàg. 21). Com que les *leges Appuleiae* no autoritzaven a Màrius la fundació de colònies fora de la península Itàlica, les ciutats-fortaleses que haurien de fundar per a defensar, allotjar en els primers temps i donar serveis a aquests colons, no podien anomenar-se colònies; d'aquí la forma jurídica de les *oppida civium romanorum*, habitades per ciutadans romans i regits pel seu dret. Per això, tant a Iluro com a Baetulo, succeiria un cas molt semblant al de la colonització del nord d'Àfrica. La motivació d'aquí podria molt bé haver estat la invasió dels cimbres, que tingué lloc vers el 113-110 a.C. (Guitart 1976 pàg. 240-241).

Però per altra banda, sembla que la tesi en qüestió no acaba de perfilar el que succeí amb la gent del país (ibers romanitzats) (3), ni tampoc el despoblament dels poblats ibers, com poden ésser els de la zona de Baitolo i Ilduro, situats en llocs aturonats, vers la meitat del segle I a.C. Per explicar aquest fet sembla força adient l'argument de Balil: *Desde un punto de vista urbanístico estas ciudades eran una transición entre el pasado y el futuro. Como las 'ciudades de colina' del centro de Italia, su plan no se ajustaba al criterio de la regularidad i el trazado octagonal de las calles, cuanto a la función, sea mercado centro de contratación e irradiación, sea de cuartel de invierno (encrucijada de caminos o cabecera de los mismos) Ciudades viejas i ciudades nuevas conservan o presentaban cierto carácter militar en sus emplazamientos. Se fundaban ciudades como si fueran colonias, sin atender a los requisitos jurídicos necesarios. Ceñirse a las exigencias legales, habría hecho casi imposible la fundación de nuevas ciudades con estatutos de colonia o municipio*

romano o latino intereses económicos i militares se sumaban i parece supérfluo entrar en la discusión sobre la prevalencia de uno u otro. El carácter militar de las fundaciones va unido por razones de emplazamiento, a las posibilidades de desarrollo económico, al igual que la necesidad de sostenimiento y mantenimiento explican las posibilidades de explotación agraria de sus territorios. Explotación agraria que no presupone la explotación directa en todos los casos, sino la existencia de formas de arrendamiento, más beneficioso en sus cláusulas y condiciones para los antiguos cultivadores indígenas (Balil 1975, pàg. 97-98). Aquesta nota, a la vegada, s'ha de posar en relació amb el que havia escrit el mateix autor a l'any 1955: *La actuación de las ciudades como elemento de romanización no aparece como de fácil valoración. Para tiempos del Imperio, e incluso para el periodo de las guerras civiles, aparece la fundación de ciudades, y ello creemos que procede del ideario político de los Gracos, como sistema de romanizar el territorio circundante. Este sistema fue ejercitado intensamente en Oriente y en Africa, y afectó también a Hispania* (Balil 1955-1956, pàg. 51).

EL RECINTE EMMURALLAT.

Del recinte emmurallat ja en vàrem parlar en la comunicació presentada a la IV Sessió d'Estudis Mataronins que tingué lloc en aquesta mateixa aula. Per tant, ens hi remetem i ara tan sols cal afegir-hi la innovació que constitueixen els vestigis trobats recentment en el solar de la casa núm. 55 del carrer de Barcelona (can Castany). El seu excavador, Joaquim Garcia i Rosselló (en la conferència donada en el Casal-Aliança el passat 15-3-90, *Algunes reflexions a l'entorn de dues comunitats antigues: Ilduro i Iluro*), va qualificar els vestigis com un possible fonament o base d'assentament de la muralla. Aquest fet vindria a encaixar amb les restes d'una paret de prop de dos metres d'ample que documentà Marià Ribas a l'entrada del carrer Sant Cristòfor (Ribas 1964, pàg. 184. Clariana 1984, pàg. 91). Així mateix, en aquesta última excavació es pogué copsar com el tram final de la claveguera del *decumanus maximus*, que creuava Iluro de nord a sud, en aquest lloc, anava revestida de grans carreus de granit.

EL TRAÇAT DELS *DECUMANI* I CONSTRUCCIONS HIDRÀULIQUES.

Fins ara, mitjançant les troballes de clavegueres, ens són coneguts cinc dels eixos dels *decuman* que recorrien en direcció nord-sud: a la plaça de l'Ajuntament, davant del Museu Comarcal (Carreró núm. 17) i també davant la casa núm. 29 del Carreró (Arxé *et alii* 1984); al Carreró núm. 45; al centre de la plaça Gran i a la plaça del Beat Salvador, venint del Fossar Xic i continuant fins a Can Xammar, i que estava empedrat en el tram de la plaça Beat Salvador.

Dels eixos en direcció est-oest no sabem gran cosa. Hi havia el *Kardo Maximus*, que seguint el traçat de la Via Augusta (Camí del Mig - carrer Sant Josep) traspassaria la ciutat d'un costat a l'altre. També sembla que en la plaça Beat Salvador n'hi hauria un que faria cantonada amb el *decumanus*, de direcció nord-sud, que prové del Fossar Xic tal i com deduïm de la planta primitiva (Ribas 1948, pàg. 47-

49; Ribas 1952, pàg. 51-53, S.A.M.M. 1977, pàg. 42) i n'hi hauria un altre aproximadament davant la paret mitgera de la casa núm. 28-30 del carrer d'En Palau, a la plaça de l'Ajuntament, segons podem deduir de les restes de claveguera exhumades el 1984 (Arxé *et alii* 1984) i que transcorria en aquesta direcció.

Les construccions hidràuliques, podem diferenciar-les en públiques i secundàries. Dins les públiques les clavegueres dels *decumani*, com és el cas del que s'ha trobat al Carreró núm. 43 (Calsapeu 1982, pàg. 9) i també a can Xammar.

Pel pendent i la direcció, es pogué copsar que les clavegueres exhumades a la plaça de l'Ajuntament, davant les cases núms. 11 i 17 del Carreró, desguassarien a la Riera (Arxé *et alii* 1984).

La construcció de la xarxa del clavegueram, a jutjar per la unitat de tècniques constructives emprades, devia tenir lloc en un mateix moment; amb excepció de l'exhumada a la Plaça de l'Ajuntament, davant la casa núm. 29 del Carreró, feta a base de tubs ceràmics i que correspondria a un moment tardà (Arxé *et alii* 1984). La datació, en conjunt, la podem aproximar cap a meitat del segle I a.C.

A finals de 1989 es pogué actuar en el solar del carrer d'En Pujol, cantonada amb la plaça Xica, exhumant-s'hi la continuació del *decumanus* que ja s'havia trobat dos anys abans a uns metres més al nord quan les excavacions de 1987. Es pogué copsar com la seva amplada era d'uns vuit metres i el paviment era de terra batuda. Al seu dessota hi transcorria un complex sistema de drenatge que, igual que el sector nord, també havia estat reparat en el Baix Imperi i s'havien aprofitat materials d'enderroc (J. Garcia, conferència 15-3-90. Santos 1989).

FÒRUM I TEMPLES.

El Fòrum era el centre neuràlgic de la ciutat, on hi confluien els *Kardo maximus* i *Decumanus maximus*, hi tenien lloc les transaccions comercials, el culte imperial, la vida municipal i la seu del govern municipal. Mitjançant l'epigrafia sabem que els seus magistrats municipals tenien el grau de duumvirs.

Fins ara hi ha documentats quatre duumvirs, encara que d'aquests només de dos d'ells tenim un grau de certesa suficient per afirmar que exerciren els seus càrrecs a Iluro: L(ucius) Marcius i M(arcus) P(ublius) Lae(tus). D'aquest últim podem deduir el seu càrrec establint un paral·lel amb la inscripció núm. 2.090, de Barcino (ILER, pàg. 246). Dels altres restants, P(ublius) Manli(us) i M(arcus) M... (1), els testimonis epigràfics han estat trobats en el *territorium* d'Iluro.

Fins a l'any 1982, hom pensava que estaria situat a la plaça Gran (Clariana-Bonamusa 1977, pàg. 45-48), però les excavacions arqueològiques varen demostrar el contrari. És més, amb les dades amb què comptaven ja es podia haver situat correctament al seu lloc: la zona de l'actual basílica de Santa Maria. Els elements que

així ho demostren són els següents: la descoberta d'una part del pòdium del temple (Ribas 1964, pàg. 97. Ribas 1979, pàg; s/n); els pedestals d'estàtues, dels quals diversos porten inscripcions referides al culte imperial (Fabre, Mayer i Rodà 1983, pàg. 19 i ss.); les restes de columnes (Ribas 1952, pàg. 56); les cales arqueològiques sense troballa d'estructures en el carrer Sant Francesc d'Assís, núm. 25 (Clariana-Lleonart 1977, pàg. 246 i ss.) i la necròpoli paleo-cristiana al voltant del temple (Ribas 1964, pàg. 106-107, Ribas 1969-1970, pàg. 291-293. Ribas 1975, pàg. 72 i ss. S.A.M.M. 1977, fitxes 17, 41 i 44).

Sobre el temple, suposadament dedicat a August, Ribas ens diu: *Del temple pagà d'Iluro no en coneixem la planta, però hem pogut situar l'emplaçament amb exactitud gràcies al descobriment d'una part del seu fonament, al mig del presbiteri de la Basílica de Santa Maria. La descoberta tingué lloc en ocasió de construir-se la base on assentar una de les quatre columnes del nou baldaquí. Coincideix sota de la primera columna del costat esquerra, a una profunditat que no arriba als dos metres. El fonament romà, que aparegué acompanyat d'altre material de l'època, és d'una construcció molt sòlida, de pedres unides amb morter, i presenta un gruix d'1,5 m. Certes dificultats sorgides no ens varen permetre de fer-hi una excavació, tal com era el nostre propòsit. Malgrat tot, amb els antecedents que ja teníem d'altres troballes i el que s'ha descobert actualment ha estat fàcil d'identificar els vestigis de la construcció com a pròpies del temple.*

Per la direcció inclinada que presentava el fonament, sembla que es pot assegurar que estava orientat de cara a Llevant, seguint el costum romà. Es creu que el temple d'Iluro estava dedicat a l'emperador August, igualment com el de Barcino (Ribas 1964, pàg. 97). Sembla que es tractaria del pòdium del temple, fet seguint la tècnica de l'*Opus Quadratum* (Ribas 1975, pàg. 37). D'aquesta mateixa construcció, tal vegada, en formaria part la base àtica de columna pseudo-períptere, sense estries, en pedra de marès (Ribas 1952, pàg. 56), conservada en el Museu Comarcal, molt característica dels temples romans (2). Ribas data el temple cap el 15 d.C. (Ribas 1964, pàg. 98).

Iluro devia tenir també un temple més antic dedicat a la Tríade Capitolina, Júpiter, Juno i Minerva. La referència al culte de Juno, la trobem en el pedestal dedicat pel sevir C. Quintius (Fabre, Mayer i Rodà 1983, pàg. 22-27. IRC 98).

Els pedestals de les estàtues que ornaven el fòrum, es pot dir que foren trobats gairebé *in situ*. Al culte imperial pertanyen les de Bon Event, Juno, Mercuri i Silvà (Fabre, Mayer i Rodà 1983, pàg. 19 i ss. IRC 97 a 100), dedicades pels sevirs (literalement sis homes), sacerdots encarregats del seu culte. Amb caràcter honorífic els d'*Statia L(ucii)* (Mayer 1980, pàg. 106-107. Fabre, Mayer i Rodà 1983, pàg. 60. IRC 107) i de [P. Aemilius] Geme[llus] (Fabre 1979, pàg. 183-187. Fabre, Mayer i Rodà 1983, pàg. 54-56. IRC 105). Tots els pedestals semblen del mateix taller, si bé es desconeix el d'*Statia L(ucii)* ja que la seva transcripció prové de la Crònica de Puja-des (Mayer 1980, pàg. 101 i ss.), datats tots ells en un mateix moment, que devia coincidir amb l'embelliment del fòrum cap a la primera meitat del segle II d.C. (Fabre, Mayer i Rodà 1983, pàg. 19 i ss).

De les estàtues que anirien en els pedestals, fins ara tenim només dues notícies. La primera ens prové de la Crònica de Pujades, quan ens diu: *Y a lo que se puede conjeturar, de vio de ser basa de estatua de cierta muger llamada Statia Lucula hija de Lucio. Cuya imagen podria haber sido aquella figura de muger de marmol, engastada en la pared de la casa de Geronimo Portale y Torroella* (Mayer 1980, pàg. 103). La segona notícia la deduïm d'una de les cornises de coronament dels pedestals que va ésser trobada en el carrer d'En Pujol el 1987, en la qual es pogué copsar clarament que al seu damunt hi anava una estàtua de bronze.

Cal afegir que la columna d'estil dòric (Ribas 1952, pàg. 56) de més de 3,5 m d'alçada, feta en pedra granítica del país, guarda un cert paral·lel amb les columnes del pòrtic del fòrum de Pompeia; per la qual cosa no seria res d'estrany, coneixent les normes generalitzades per als fòrums d'època imperial, l'existència d'una construcció d'aquestes característiques a Iluro. A la vegada, cal suposar també l'existència, en el fòrum, d'altres edificis públics com podrien ésser la cúria i la basílica, propis de tota ciutat que obeïa a una ordenació urbanística romana.

Un element problemàtic són les restes trobades en el solar del Carreró, núm. 45, que han estat definides com de planta *oblonga, amb extrems absidals, d'un petit edifici pròstil i tetrastil* (Bonamusa 1983, pàg. 7-8), i que en la seva finalitat, els arqueòlegs encara no s'han posat d'acord. Per un costat hom creu que, en cas de trobar-se dins el fòrum seria un temple i, per altre, si fos ubicat en un dels *decumani*, podria haver estat una font pública. La solució rau en el coneixement dels límits del fòrum.

En l'exposició que tingué lloc al Museu Comarcal durant els mesos d'estiu de 1987, poguérem copsar la magnificència dels elements escultòrics trobats en el carrer d'En Pujol. S'exhumaren diverses motlures i peces treballades que, tal vegada, originàriament, provindrien del fòrum, i que havien estat reaprofitades en el Baix Imperi per a l'arranjament de la coberta de la claveguera del *decumanus*. Destaquen unes interessants motlures de marbre blanc d'origen itàlic, tipus Carrara-Luni, amb una decoració composta de tres bandes, essent de fulles llancejades la primera, de dues arandelles alternades amb punts allargats la segona i, l'última, d'oves de línia doble amb un apèndix circular en el seu extrem i alternades amb palmetes estilitzades (Garcia-Carpio 1987, pàg. 30). Aquestes motlures tenen un paral·lel exacte amb la trobada a la vil·la romana de Torre Llauder (Ribas 1952, làm. XV a.; Prevosti-Clariana 1988, pàg. 38), i es pot afirmar que les motlures d'ambdues procedències foren fabricades pel mateix taller. La datació és difícil d'establir; podem intentar aproximar-la vers el segle I d.C., ja que les peces semblen seguir les tendències neoaïtiques. Una altra peça, també força interessant, és una acròtera, en pedra de marès de les pedreres de Montjuïc, amb decoració esculturada a base de fulles arrissades que guarda un evident paral·lel amb la del monument funerari de can Paxau (Guitart 1976, làm. XLIV, núm. 3). A totes aquestes peces s'ha d'afegir un bon fragment d'acròtera central, que ha estat trobat a Can Fullerachs del carrer d'En Pujol (Santos 1989), figurant una gran fulla vegetal estilitzada i que originàriament coronaria el frontis triangular d'un dels edificis del fòrum (4).

LES TERMES.

L'edifici de les termes o banys públics, sembla que estaria situat al carrer de Les Espenyas, concretament a can Xammar (destruït el 1968), en el lloc on ara hi ha la seu de la Policia Municipal. Constava de tres sales pavimentades amb mosaics *opus tessellatum* bicolors, amb tesselles de calcària blanques i negres. Una gran sala de 99 metres quadrats, un passadís i una *exedra* o sala de planta semicircular, així com també dues piscines i estances pavimentades amb plaques de marbre *opus sectile*. Hom suposa que tindrien alguna relació amb el mateix *curator balnei* de Barcino, Lucius Minicius Natalis (Ribas 1968, pàg. 136). Els mosaics han estat datats com d'època Severa, finals segle II fins a principis segle III (Barral 1978, pàg. 111-114). En el salvament només es pogueren extreure els mosaics de la gran sala i el passadís, mentre que el mosaic de l'*exedra* fou en bona part destruït.

Al dessota de l'edifici d'època severa, en les excavacions realitzades el 1970 per Gusi, es posà al descobert part d'una construcció subterrània, datable cap el 30 a.C. (aproximadament), que havia estat amortitzada a l'època de Tiberi-Claudi. Recentment, el 1987, en el solar contigu fou trobada la seva continuació, amb la paret de la capçalera nord, fet que permeté la verificació de la seqüència estratigràfica.

DOMUS SENYORIAL A LA PLAÇA GRAN.

Les primeres notícies de la seva existència daten del segle passat. Pellicer esmenta la troballa d'un paviment d'*opus signinum* decorat amb un meandre d'esvàstiques (Pellicer 1887, pàgs. 227 i 239). Fou redescobert el 1979 junt amb una part del centre, decorat amb dofins en els angles, dels quals es coneix un paral·lel gairebé exacte a la ciutat de Glanum (França), i també a la ciutat romana de Celsa hi ha representacions de dofins en mosaics de *signinum*, si bé no amb tanta exactitud com els de Glanum respecte el mosaic de can Fradera. Al costat mateix, es trobà part d'una altra habitació amb *opus tessellatum* en blanc i negre (Ribas 1980-a i 1980-b). Més tard, en les excavacions de 1982 es posà a la llum bona part de l'estructura del sumptuós edifici o *domus* (casa de senyoria romana), amb un peristil (pati porticat amb columnes) pavimentat amb mosaic de *signinum* decorat amb sanefes d'esvàstiques, una habitació pavimentada de *signinum* amb decoració de tesselles arrencades i una altra pavimentada d'*opus spicatum* a base de petits rajols rectangulars disposats en forma d'espina de peix (Fàbregas 1982, pàgs. 1 i 8). La construcció és datable cap a meitats segle I a.C. (o potser una mica abans).

A la vegada, es constata que la *domus*, en un moment més tardà seria enderrocada i al seu damunt, en el sector oest del peristil, s'hi construeix una *lacus* o sàfereig, inutilitzant i amortitzant part de la columnata (Arxé-Cerdà 1982, pàg. 15-17).

També en la mateixa plaça, l'any 1983, una vegada pavimentada i durant la col·locació de l'arbrat, davant la casa núm. 1 es posaren al descobert les restes d'un *caldarium* (estança que aniria caldejada per aire calent), del qual es conservaven les

columnes (*suspensurae*) de l'*hipocaustum*. Cal dir que és la primera construcció d'aquest tipus trobada, fins ara, dins el perímetre urbà d'Iluro.

ALTRES CONSTRUCCIONS.

Com a altres construccions podem citar les restes exhumades als carrers de La Pau - plaça Sant Cristòfor i Beata Maria núm 3. Les restes de l'estança amb paviment de *signinum* trobades en la casa núm. 3 del carrer Beata Maria (Ribas 1969-1970, pàgs. 291 a 293), seu del Museu Arxiu, possiblement pertanyen a un edifici amb façana al fòrum.

LES NECRÒPOLIS.

Del segle I a.C.: la necròpoli d'incineració del nivell més profund del Fossar Xic. S'hi varen trobar sis tombes contenint la urna amb les cendres del difunt.

Del segle I d.C.: alguna tomba a la Riera, en urna cinerària.

Cal també fer ressenya dels monuments funeraris. El de L. Marcius és datable del 55 al 75 d.C. (Fabre, Mayer i Rodà 1983, pàg. 42. IRC 101); podem fer-nos una idea aproximada dels elements que el composaven veient el que diu l'autor anònim de *Mataró a trozos*: *Realmente en la primavera del año 1814 en el almacén del señor Lesus, que está en la calle de la Riera frente a la casa del Común se encontraron escabando para recomponer el edificio, una lápida, que se halla fijada en la pared del mismo almacén y varios pedazos de otras, y dos estatuas, según se me ha referido de piedra común, pero sin cabeza, las que fueron enterradas o hechas igualmente pedazos* (Anònim 1860, pàg. 151-152), i en l'obra *la Gloria de Iluro*: *Conviene saber que allí mismo se halló, y yo ví entre las ruinas, una estatua de muger de piedra. Puede ser estuviese también la de Marcio* (Anònim 1834, pàg. 129-130).

La làpida de L. Marcius és la que conté el nom d'Iluro. És possible que la seva ubicació primitiva fos pensada per anar col·locada en un dels monuments del fòrum una vegada aquest hagués culminat el seu *cursus* a Frígia, on va morir. La seva datació ha estat controvertida; fins i tot hom creu que la seva mort a Frígia vindria a coincidir amb el viatge que, vers aquell indret de l'Imperi, va fer l'emperador August, i el personatge ilurenc hauria format part del seguici imperial, per la qual cosa hauríem de variar la datació incloent-la dins aquell període (IRC, pàg. 149, nota núm. 124).

De la primera meitat del segle I d.C. seria el monument de P. Sicini Germà, d'ofici *pistor*, o sigui forner (Fabrè 1979, pàg. 184-185. Fabre, Mayer i Rodà 1983, pàg. 59. IRC 106), el qual suposem que estaria dreçat al peu de la Via Augusta, a l'alçada de l'actual carrer Quintana.

El monument funerari en forma d'ara monumental, decorat amb testes de Gorgona als medallons de les volutes i amb fulles vegetals estilitzades als braços late-

als, del qual es coneix un paral·lel fet pel mateix taller que fou trobat en les rodalies de la parròquia de Santa Maria de Llerona, al Vallès Oriental (Martí 1981, pàg. 418), estaria tanmateix al peu de la Via Augusta, just en el lloc de l'actual cantonada entre el Camí del Mig i el carrer Mateu. En ell, possiblement, hi fóra enterrat algun dels senyors de la propera vil·la romana de Torre Llauder. Podem datar-lo entre finals del segle I d.C. fins a meitats del II.

També a altres monuments funeraris correspondrien els dos fragments d'estàtues procedents de la baixada de Sant Simó, lloc on foren exhumades l'any 1887 en procedir a la renovació de l'empedrat (Pellicer 1887, pàg. 238 i 256), els fragments de testa en marbre blanc trobats en el carrer de Bonaire, a la casa núm. 19, a finals de 1980, formant part de la tàpia de la façana d'una casa del XVIII, i el fragment de làpida funerària trobat a Can Xammar el 1970, fragmentat i reaprofitat com a brancal d'una porta, que dataria de principis segle I d.C. (Fabre, Mayer i Rodà 1983, pàg. 124. IRC 108). De la baixada de Sant Simó, provenia un tors femení tocat, en la característica postura de les estàtues funeràries, que es conserva en el Museu Comarcal del Maresme (en aquesta peça es pot apreciar el treball dels plecs de la roba, característic d'algunes estàtues datables en temps de la República i l'època d'August; guarda un paral·lel evident amb una trobada a Dos Hermanas -Sevilla-) i l'altre, possiblement l'estàtua d'una Venus (?) fou destruïda en considerar-la impúdica (Ribas 1952, pàg. 91).

El columbari trobat a la casa Jofre, possiblement dataria de la segona meitat del segle I d.C. i arribaria fins poc abans de la crisi del segle III. Pellicer ens esmenta la troballa de dues monedes, de Claudi i d'Alexandre Sever, dins urnes cineràries (Pellicer 1887, pàgs. 293 i 299).

Al Baix Imperi, correspon la necròpoli d'inhumació trobada en la zona de Santa Maria, a la qual pertany la famosa lauda decorada amb el crismó.

No incloem les altres necròpolis que es coneixen dins el terme municipal de Mataró i les rodalies (*territorium* d'Iluro), ja que han d'ésser considerades com a pertanyents al món rural romà (Ribas 1952, pàg. 98. Prevosti 1981-A, pàg. 250).

LA INSÒLITA REGRESSIÓ ECONÒMICA DE FINALS DEL SEGLE I.

L'existència d'un cert canvi econòmic o regressió a finals del segle I en la zona catalana, concretament a les ciutats de fundació republicana, era fins fa poc totalment desconegut. Els darrers estudis sobre Baetulo, Emporiae i Blanda (Aquilué 1984 A-B), i a Mataró els materials de can Xammar (Mataró), el repàs dels materials ceràmics d'Iluro (conservats en el Museu Comarcal) i l'excavació de la plaça de l'Ajuntament, posen de manifest l'existència d'una certa regressió.

Per Iluro, veiem reflectit el fet en diversos factors: l'espòrica presència de sigil·lata clara A antiga (del tipus A-1 de Carandini). El fet que apareixin algunes formes de l'A-1 dins el farciment de reomplert del clavegueram, ens fa suposar que

en aquell moment el manteniment per al bon funcionament de la xarxa de clavegueram decauria. A Can Xammar, els pocs exemplars trobats de sigil·lata clara A-1 i d'Hispanica ho confirmen, i a la vegada això es repeteix a la Plaça de l'Ajuntament (Arxé *et alii* 1984).

Aquilué, pel que fa a les ciutats, ho justifica amb la reorganització del territori en l'època d'August i la conseqüent jerarquització dels nuclis urbans, fet que portaria cap a la regressió dels municipis republicans en benefici de les colònies de fundació augustes i de la capital Tarraco (Aquilué 1984 B, pàg. 108).

Més a l'interior es reproduïx el fet. Així en el Vallès, en una zona productora d'àmfores i vins, com era *Aquae Calidae* (Caldes de Montbui), en les últimes intervencions arqueològiques s'ha constatat que hi tingué lloc un lapse productiu com el aquí descrit (Folch *et alii* 1988, pàg. 158).

A Iluro podem aplicar el mateix, però tenint en compte que el fenomen també és present en el camp ens porta a pensar que possiblement la causa l'hauríem de buscar també en la base econòmica d'aquell temps, l'agricultura i en concret el cultiu de la vinya, que era el principal a la Laietana (Tchernia 1971 i Pascual 1977).

Potser en aquest aspecte hi tindria quelcom a veure l'Edicte de Domicià de l'any 92 (Tchernia 1977, pàg. 78 i ss.). Suetoni ens diu que, degut a una gran collita de vi i a la vegada escassetat de blat, l'Emperador va ordenar que no es plantessin noves vinyes a Itàlia i que a les províncies s'arrenquessin la meitat dels ceps (Suetoni, *Domit.* VII, 2). Sobre l'eficàcia, motivacions i aplicació de l'Edicte de Domicià, els historiadors del món antic no s'han posat d'acord (Blázquez 1980, pàg. 268. Mangas 1980-A, pàg. 86. Mangas 1980-B, pàg. 327-328. Blázquez 1982, pàg. 323 i 385), encara que aquest edicte no va ésser revocat fins a Prove el segle III (Palol 1979, pàg. 246. Blázquez 1982, pàg. 512. Montenero 1982, pàg. 255).

Per tant, podem suposar que una crisi en la base econòmica -el camp- no faria altra cosa que accelerar i potenciar les diferències entre ciutats, que en el cas d'Iluro es superaria en part (hem de tenir en compte que cap aquest temps té lloc l'embelliment del fòrum), però no deixaria de notar una certa disminució demogràfica.

De moment, aquestes podrien ésser les raons que justificarien el canvi regressiu en el desenvolupament de la ciutat i de l'economia en un moment, en general, tan pròsper per a l'Imperi com ho fou el regnat de Domicià.

LA CRISI DEL SEGLE III D.C.

Iluro, igual com la major part de ciutats de la zona catalana, entraria en decadència cap a principis del segle III, produint-se la crisi i potser el seu despoblament cap a meitats del mateix segle. No sabem fins a quin punt l'afectaria la invasió dels franco-alemanys. Tal vegada els esquelets trobats en les excavacions de la plaça Beat Salvador en podrien ser un reflex (Ribas 1952, pàg. 52-53).

La mancaça de materials ceràmics, ens corrobora aquest fet. Les monedes d'aquest segle són escadusseres. Pellicer ens esmenta exemplars esporàdics: una d'Alexandre Sever (al columbari de la casa Jofre), una de Gordià (darrera l'absis de Santa Maria) i una de Marcia Otacilia Svera, produint-se un espai en blanc de cinquanta anys fins a una de Dioclecità de principis del segle IV (Pellicer 1887, pàg. 52-53).

EL BAIX IMPERI.

Durant el Baix Imperi, Iluro ressorgeix i torna a adquirir certa importància; si bé té mancaça de Diòcesi episcopal. D'aquest moment és la necròpoli paleo-cristiana del voltant de Santa Maria. El temple romà hom suposa que seria transformat en basílica paleo-cristiana (Bonamusa 1979, pàg. s/n); així mateix suposem que en aquest moment serien enderrocats altres edificis importants i els materials s'aprofitarien per a l'arranjament d'algunes clavegueres, tal i com hem vist abans. Les ceràmiques, ens mostren quasi tota la gamma de produccions que és possible trobar en el nostre país, datables dels últims temps de l'Imperi: la terra sigil.lata clara D, A/D, Lucente, Hispànica tardana i Gris estampada d'època paleo-cristiana.

També d'aquest moment són datables les restes del gran edifici trobat a l'extrem est de la plaça de l'Ajuntament, i el desguàs fet a base de tubs de ceràmica que discorria pel *decumanus*, en direcció nord-sud, davant la casa núm. 29 del Carreró (Arxé et alii 1984).

D'època visigòtica hi ha un fragment de pedra amb decoració geomètrica, tal vegada una estela (?) (Ribas 1952, pàg. 84), trobada en les proximitats de Santa Maria (Ribas 1975, lám. III) i un fragment de cancell, de marbre blanc, amb decoració vegetal estilitzada (Arxé et alii 1984), semblant als de la basílica paleo-cristiana de Barcino.

El topònim d'*Alarona*, molt possible que es correspongués al nom de Mataró a l'època visigòtica (segle VI). Així ho veiem per l'acabament en *...ona* que comença a trobar-se en els topònims d'altres ciutats catalanes cap el segle VI. Fet semblant al que succeeix en la zona de Galícia amb els topònims acabats en *...ana* (que cita a tall d'exemple Palol 1977-1978, pàg. 290).

A la segona meitat del segle VII pertanyen els fragments d'una làpida trobada a Sant Martí de Mata, que fa referència al dipòsit de relíquies dels sants màrtirs Quirze i Martí, entre d'altres:

[] IN NOMI[NE DOM]INI DE[POSITAE]
[HIC RELIQVIAE SCI MAR]TINI [SCI ...]
[..... SCI QVI] RICI[S[CI ...]
[..... MARTYR] VM SVN[T ET]
[ALIORVM NVMERO] SACNTOR[VM]

(segons la restitució del text proposada per Fabre, Mayer i Rodà 1983, pàg. 77, excepte el crismó). Pels grafits que presenten els fragments en qüestió, sembla que la làpida fou reaprofitada com a ara d'altar. La portada d'aquestes relíquies a Sant Martí de Mata, possiblement seria un dels factors que potenciaria la importància del veïnat de Mata durant l'alta Edat Mitja.

L'etapa final de la ciutat romana que tenim enterrada sota els nostres peus, s'escola vers l'alta Edat Mitjana; la ciutat passà a nomenar-se Civitas Fracta. No sabem fins a quin punt seria afectada per les diferents ràtzies que va patir la nostra comarca; en aquest sentit és especialment important l'estudi de les restes arqueològiques medievals (pràcticament inexistent), que és un dels pocs camins pel qual podem arribar a una millor comprensió del que succeí en aquell moment.

Finalment, a tall de conclusió, vindrem a assenyalar les cronologies evolutives de diferents sectors d'Iluro, concretament aquells més ben coneguts i estudiats, i que queden reflectits en el quadre següent:

Seqüències cronològiques d'alguns sectors d'Iluro:

1- FOSSAR XIC:

- 1a. fase : època tardo-republicana (?), necròpoli d'incineració.
- 2a. fase : claveguera (segle I a.C.).
- 3a. fase : terraplenat d'època Augusta.
- 4a. fase : necròpoli baix-imperial, segle V d.C.

2- CAN XAMMAR:

- 1a. fase : -Criptopòrtic datable entre el 30 i 40 a.C., amortitzat cap a meitat segle I d.C.
-Pou situat immediatament al dessota del mosaic de la gran sala.
- 2a. fase : Construcció d'un gran edifici (termes ?) a l'època severa.

3- PLAÇA GRAN:

- 1a. fase : -Època tardo-republicana:
estructures del costat sud de l'excavació i claveguera davant de can Serrat.
- 2a. fase : -40 a.C. (aprox.):
sumptuosa *Domus* pavimentada amb mosaics.
- 3a. fase : (una vegada destruïda la *Domus*)
Lacus (Baix-imperial ?) que oblitera algunes de les columnes de l'ala oest del peristil.

4- PLAÇA DE L'AJUNTAMENT:

Sector 1: (sectors numerats d'est a oest)

- 1a. fase : -estructura de planta rectangular de 6 x 8,5 m que discorria en direcció est-oest (es varen trobar la continuació dels murs en el sector 2, cantonades de tancament = façana ?) la data de construcció es pot situar entre el 25 i el 50 d.C.

- destrucció de l'edifici per un incendi entre el 50 i el 75 d.C.
- 2a. fase : -murs formant angle, estructures molt deteriorades (segle II d.C.)
- 3a. fase : -estructura datada entre els segles III i IV d.C. Per a la seva construcció es reaprofitaren grans carreus de granit.
- Sector 2:** -cinc nivells d'ocupació, des de la primera meitat segle I fins al segle V (restes molt pobres).
- 1a. fase : -continuació de l'edifici trobat en el Sector 1, 1a. fase.
- 2a. fase : -dues conduccions d'aigua (decumanus ?), segle I i II.
- 3a. fase : -paviment molt desfet datable d'època Severa.
- 4a. fase : -superposició de dos paviments datables del segle V i VI.
- Sector 3:** -fonaments de l'antiga Escola d'Arts i Oficis (segle XIX).
- Sector 4:** -presència d'un gran escampall de grans carreus i blocs granítics. -claveguera romana.
- Sector 5:** -Abocadors d'escombraries:
- 1a. fase : -d'època augusta.
- 2a. fase : -desguàs inutilitzat a l'època flàvia.
- 3a. fase : -pou del segle IV (aprox.) que destruïa el desguàs anterior.
- 4a. fase : -abocador del segle V.

Joan-Francesc Clariana i Roig

NOTES.

- 1.- El cantell de taula, trobat a can Modolell i a la vil·la romana del Sant Crist de Cabriels, dedicat pel duumvir M. M..., en principi fou datat en època flàvia, però en una revisió posterior s'ha considerat més adient datar-lo a l'època augustiana, tal i com va reconèixer Mayer en el *Col·loqui sobre el comerç del vi a l'antiguitat* celebrat a Badalona el 1985 (pàg. 180).
- 2.- Encara que a primer cop d'ull, potser, pot semblar de diàmetre insuficient.
- 3.- Prevosti fa referència a l'existència d'un possible *vicus* al peu del poblat ibèric de Mas Bosca (Badalona), com a primer escaló d'integració dels ibers al món romà.
- 4.- Aprofito per fer constar el meu agraïment a l'amic Enric Juhé i Corbalan, pel dibuix de l'acròtera realitzat expressament per il·lustrar aquesta comunicació.

BIBLIOGRAFIA.

ALTIMIRA, J.M.; BOSCH, J.M.; CLARIANA, J.F.; CLIMENT, R.; COLL, M.; CRUZATE, I.; FÀBREGAS, A.M.; PICANYOL, J.: *Guia del Romànic a la Comarca del Maresme*. Mataró 1982.

ANÒNIM 1834. *La gloria de Iluro*. Mataró 1834.

- ANÒNIM 1860. *Mataró a trozos: Mataró a trozos o sea historia de la ciudad de Mataró antes civitas fracta y anteriormente Iluro por un sujeto que no es natural de ella*. Dins Vol. I d'*Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, per Víctor Balaguer. Barcelona 1860.
- ARXÉ, J.; CERDÀ, J.A.: *Informe de l'excavació de la Plaça Gran de Mataró*. Dins *Memòria d'activitats de la Secció Arqueològica* (mateix informe que el publicat a *Laietània* 2-3). Mataró 1982.
- ARXÉ, J.; BACARIA, A.; BASTIT, C.; CABALLERO, M.; PRATDESABA, P.: *Últimes intervencions a Iluro (Mataró, Maresme)*. Dins *Tribuna d'Arqueologia* 1984-1985. Barcelona (Generalitat de Catalunya - Dep. Cultura) 1986 (= Arxé et alii 1984).
- AQUILUÉ, Javier. *Las cerámicas africanas de la ciudad romana de Baetulo* (Tesi de Llicenciatura). Universitat Central, Barcelona 1984 - A.
- AQUILUÉ, Javier. *Las reformas augústeas y su repercusión en los asentamientos urbanos del nordeste peninsular*. Dins *Arqueología Espacial*. Teruel 1984 - B.
- BALIL, Alberto. *Historia social y económica de la España antigua. Indígenas y colonizados*. Madrid 1975.
- BALIL, Alberto. *Algunos aspectos del proceso de la romanización de Cataluña*. Dins *Ampúries XVII-XVIII*. Barcelona 1955-1956.
- BARRAL, Xavier. *Les mosaïques romaines et médiévales de la Regió Laietana*. Barcelona 1978.
- BATISTA, Ricardo. *Los restos de la vía romana de Parpers en el término municipal de Argentona*. Dins *Miscelánea Arqueológica*, Vol. I. Barcelona 1974.
- BLAZQUEZ, José María; TOVAR, A.: (la cita sols fa referència a l'apartat elaborat per J.M. Blázquez). *Historia de la Hispania Romana*. Madrid 1975, r. 1980.
- BLAZQUEZ, José María. *España Romana*, Vol. I (economía y crisis económica del siglo III). Dins *Historia de España*, fundada per Ramón Menéndez Pidal, Tom II. Madrid (Espasa Calpe) 1982.
- BONAMUSA ROURE, Joan; LLOANSÍ RIMUNDI, Josep. *Tempteig a la plaça de Santa Maria (Mataró)*. Dins *QPAM* núm. 1. Mataró 1977.
- BONAMUSA ROURE, Joan. *Els orígens del temple Basilical de Santa Maria*. Dins *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria* núm. 5. Mataró 1979.
- BONAMUSA ROURE, Joan. *Mataró. Una realitat històrica de 2.000 anys*. Mataró 1979, r. 1983.
- BONAMUSA ROURE, Joan. *La importància i defensa dels vestigis de la ciutat romana a Mataró*. Dins *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria* núm. 22. Mataró 1985.
- CALSAPEU, Jaume. *Tresor arqueològic sota El Carreró*. Dins revista *El Maresme*, núm. 202. Mataró 1982.

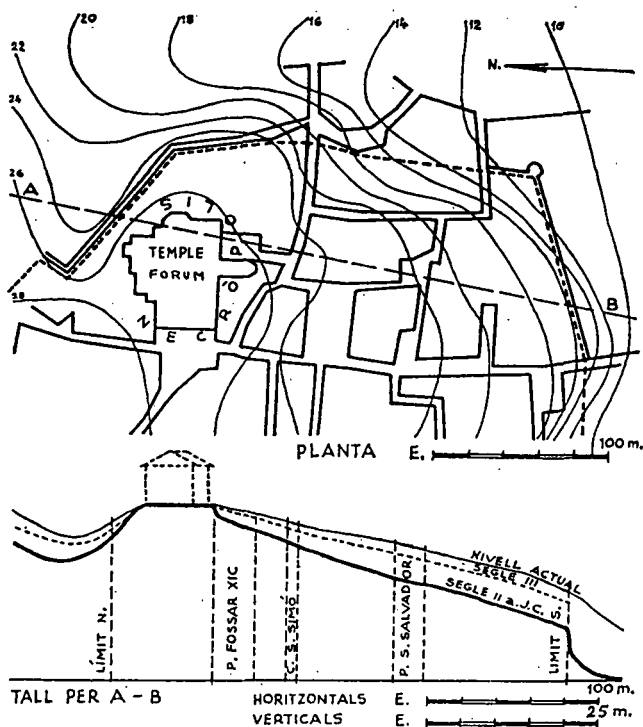
- CERDÀ MELLADO, Josep Antoni. *Troballes a Can Genissants, al carrer de Sant Francesc d'Assís núm. 16 (Mataró)*. Dins *Laietània* núm. 2-3. Mataró (Museu Comarcal del Maresme) 1982-1983.
- CERDÀ MELLADO, Josep Antoni. *Informe de les excavacions efectuades a Can Ximenes*. Dins *Laietània* núm. 2-3. Mataró (Museu Comarcal del Maresme) 1982-1983.
- CERDÀ MELLADO, Josep Antoni; GARCIA ROSSELLÓ, Joaquim. *Proposta per a una metodologia d'estudi de la romanització d'un territori: El territori d'Iluro*. Dins *III Sessió d'Estudis Mataronins* 1986. Mataró 1987.
- CLARIANA ROIG, Joan-Francesc; BONAMUSA ROURE, Joan. *La plaça Gran: un espai que cal preservar per a Mataró*. Dins *QPAM*, núm. 2. Mataró 1977.
- CLARIANA ROIG, Joan-Francesc; LLEONART CASADEVALL, Robert. *Dos quadres estratigràfics a la rectoria vella de Santa Maria de Mataró*. Dins *QPAM*, núm. 8-9. Mataró 1979.
- CLARIANA ROIG, Joan-Francesc. *Notes sobre l'estructura urbana d'Iluro*. Dins *Faventia* 6/1, i *Addenda* a 6/2. Barcelona (Universitat Autònoma) 1984.
- CLARIANA ROIG, Joan-Francesc. *Problemes plantejats en l'arqueologia d'Iluro*. Dins *IV Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró 1988.
- CUYÀS TOLOSA, Josep Maria. *Història de Badalona: Badalona Romana i Visigòtica*. Vol. III. Badalona 1977.
- FABRE, George; MAYER, Marc. *A propos de deux inscriptions latines du Musée de Mataró*. Dins *QPAM* núm. 7. Mataró 1979.
- FABRE, George; MAYER, Marc. *Sobre un nou cursus eqüestre a Mataró*. Dins *Laietània* núm. 2-3. Mataró 1982-1983.
- FABRE, George; MAYER, Marc; RODÀ, Isabel. *Inscripcions romanes de Mataró i la seva àrea*. Mataró (C.E.L.) 1983.
- FABRE, George; MAYER, Marc; RODÀ, Isabel (=I.R.C.). *Inscriptions Romaines de Catalogne, I. Barcelona (sauf Barcino)*. París (Ed. Centre Pierre Paris - Universitat Autònoma de Barcelona) 1984.
- FÀBREGAS, Josep Maria. *El subsòl mataroní pot ser declarat monument històric*. Dins revista *El Maresme*, 24/11/82. Mataró 1982.
- FOLCH, MENÉNDEZ, MIRÓ, PUCHE, REVILLA, SORRIBES. *El poblat ibèric de la Torre Roja i el conjunt termal de Caldes de Montbui (Vallès Occidental)*. Dins *Tribuna d'Arqueologia* 1987-1988. Barcelona 1988.
- GARCIA ROSSELLÓ, Joaquim; GARCIA CARPIO, Isabel. *Les excavacions arqueològiques del carrer d'En Pujol*. Dins *Mataró/escrit*, agost 1987. Mataró 1987.
- GUITART DURAN, Josep. *Baetulo, topografia, arqueologia, urbanismo e historia. Monografías Badalonesas*. Badalona 1976.

- GUSI JENER, Francisco. *La topografía urbanística de Iluro*. Dins *Miscel·lànies Arqueològiques de Mataró i El Maresme*. Mataró 1976.
- LAMBOGLIA, Nino. *Per una classificazione preliminare della ceramica campana*. Dins *Atti del 1º Congresso Internazionali di Studi Liguri*. Bordighera 1952.
- LLADÓ FONT, Jaume. *La romana Iluro fue levantada en el área de la Ilduro Ibérica*. Dins *Mataró*, 6/7/1957. Mataró 1957.
- LLADÓ FONT, Jaume. *Ilduro-Iluro-Mataró*. Dins *Mataró*, 6/8/1957. Mataró 1957.
- MANGAS, Julio. *Hispania Romana*. Dins *Historia de España*, dirigida per M. Tuñón de Lara, Vol. I. Barcelona (Ed. Labor) 1980.
- MANGAS, Julio. *Hispania Romana*. Dins revista *Historia* 16, Extra XIV. Madrid 1980.
- MARTÍ BONET, Josep Maria. *Catàleg Monumental de l'Arquebisbat de Barcelona - Vallès Oriental*. Vol. 1/2. Barcelona (Arxiu Diocesà) 1981.
- MAYER OLIVER, Marc. *La crònica de Pujades i l'epigrafia de Mataró*. Dins *Faventia* 2/2. Barcelona (Universitat Autònoma) 1980.
- MONTENEGRO, Angel. *España Romana*, Vol. I (la crisis del siglo III y la Hispania del Bajo Imperio). Dins *Historia de España*, fundada per Ramón Menéndez Pidal, Tom. II. Madrid (Espasa Calpe) 1982.
- PALOL SALELLAS, Pere de. *La cristianización de la aristocracia romana hispánica*. Dins *Pyrenae* núm. 13-14. Barcelona (Universitat Central) 1977-1978.
- PALOL SALELLAS, Pere de. *El Baix Imperi*. Dins *Història de Catalunya*. Barcelona (Ed. Salvat) 1979.
- PASCUAL GUASCH, Ricard. *Les àmfores de la Laietània*. Dins *Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores*. Roma 1977.
- PELLICER PAGÈS, José María. *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro, antigua ciudad de la España Tarraconense, Región Layetana*. Mataró 1887.
- PREVOSTI MONCLÚS, Marta. *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Iluro*. Mataró (C.E. Laietana) 1981 (A).
- PREVOSTI MONCLÚS, Marta. *Cronologia i poblament a l'àrea rural de Baetulo*. Dins *Monografies Badaloneses* núm. 2. Badalona 1981 (B).
- PREVOSTI MONCLÚS, M.; CLARIANA ROIG, J.F.: *El taller de ánforas de Torre Llauder: nuevas aportaciones*. Dins *El vi a l'antiguitat, I Col·loqui d'Arqueologia romana a Badalona 1985*. Badalona (Museu Municipal) 1987.
- PREVOSTI MONCLÚS, M.; CLARIANA ROIG, J.F.: *Torre Llauder, Mataró. Vil·la romana*. Barcelona (Generalitat de Catalunya) 1988.
- QUADRADA DAMONT, Oriol. *A l'entorn del primer document sobre Alarona*. Dins *QPAM* núm. 5-6. Mataró (Museu Municipal) 1978.

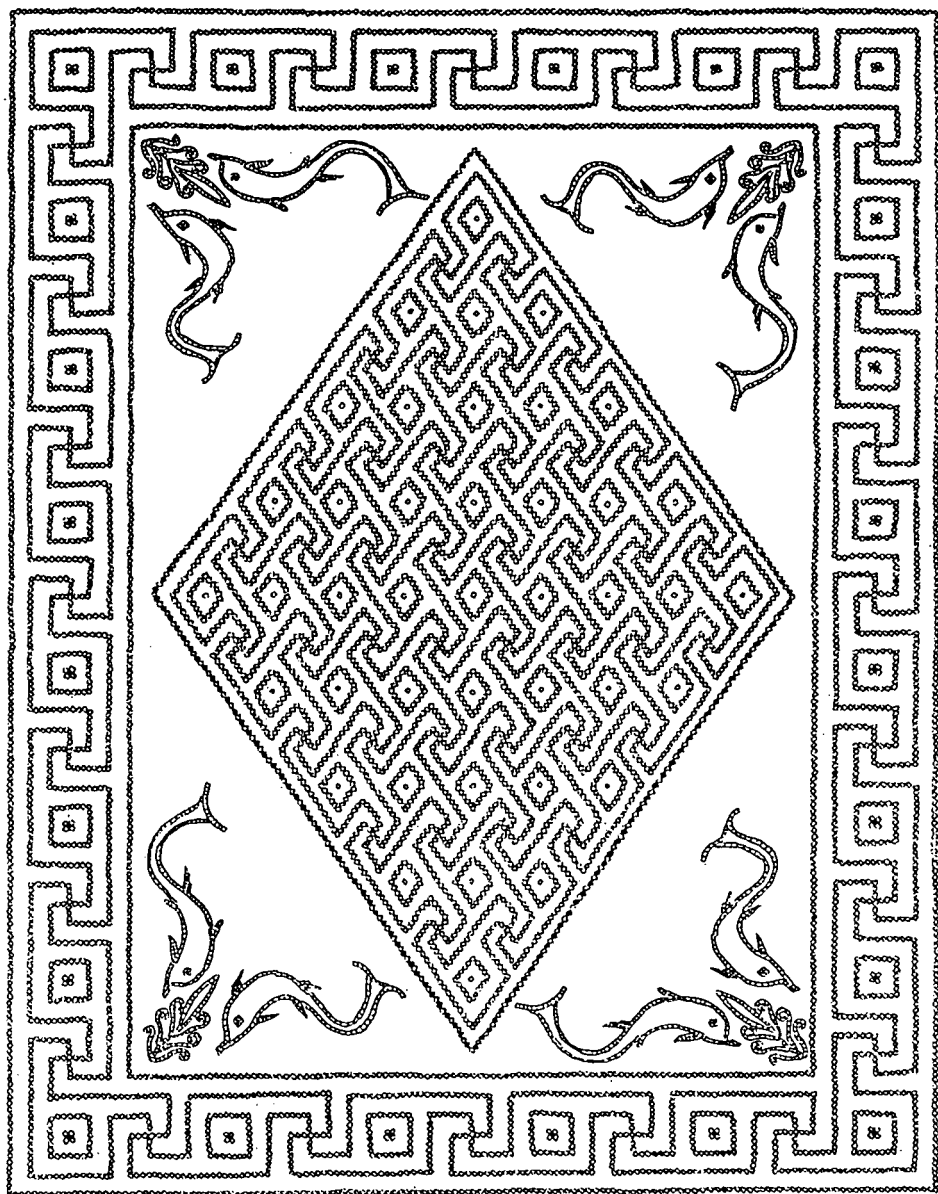
- RIBAS BERTRAN, Marià. *La romana Iluro*. Dins *La Paraula Cristiana*, núm. XVII. Barcelona 1933.
- RIBAS BERTRAN, Marià. *Origen i fets històrics de Mataró*. Mataró 1934.
- RIBAS BERTRAN, Marià. *Les excavacions de la Plaça Xica i de la Plaça Beat Salvador*. Dins *Musev*. Mataró 1948.
- RIBAS BERTRAN, Marià. *El poblament d'Ilduro*. Barcelona 1952.
- RIBAS BERTRAN, Marià. *Els orígens de Mataró*. Mataró (C.E.L.) 1964, r. 1988.
- RIBAS BERTRAN, Marià. *Desaparición de un suntuoso edificio romano de Iluro (Mataró)*. Dins *Montanya*, núm. 116. Barcelona 1968.
- RIBAS BERTRAN, Marià. *Descubrimiento de nuevas sepulturas en la necrópolis de Iluro*. Dins *Ampurias* núm. 31-32. Barcelona 1969-1970.
- RIBAS BERTRAN, Marià. *El Maresme en els primers segles del cristianisme*. Mataró 1975.
- RIBAS BERTRAN, Marià. *Procedència del capitell-imposta Bizantí de Mataró*. Dins *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria* núm. 5. Mataró 1979.
- RIBAS BERTRAN, Marià. *Troballa de mosaics romans a l'antiga casa Guañabens*. Dins *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*. Mataró 1980 - A.
- RIBAS BERTRAN, Marià. *Troballes de restes romanes en una casa de la Plaça Gran de Mataró*. Dins *QPAM* núm. 11-12. Mataró 1980 - B.
- RIUS, José. *Memorias históricas de la ciudad de Mataró*. Mataró 1866.
- S.A.M.M. (= Secció Arqueològica del Museu de Mataró). *Carta dels vestigis arqueològics del terme municipal de Mataró*. Mataró (Museu Municipal) 1977.
- S.A.M.M. Mataró. Dins *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*. Barcelona (Generalitat de Catalunya, Dep. Cultura) 1982.
- SANMARTÍ-GREGO, Joan. *La Laietània ibèrica*. Tesi doctoral, Universitat Central de Barcelona. Barcelona 1986.
- SANTOS, Care. *La muralla romana d'Iluro pot estar situada entre la Plaça de la Peixateria i el carrer d'En Pujol*. Dins *Crònica de Mataró*, 28/10/89. Mataró 1989.
- SUETONI TRANQUILLI, G.: *De vita duodecim caesarum*, Libri VIII. Dins col. *Escriptors llatins*, Vol. V. Barcelona (Fund. Bernat Metge) 1971.
- TCHERNIA, André. *Les amphores vinaires de Tarraconaise et leur exportation au debut de l'Empire*. Dins *Archivo Español de Arqueología*, núm. 44. Madrid 1971.
- VIVES, José (= ILER). *Inscripciones latinas de la España Romana*. Barcelona 1971.

L·MARCIVS Q·F·G^A·LOPTATVS
 AEDIL·TARRACONET·VIR·IDVRONE
 ET·VIR·QVINQ·VENNALIS·PRIMVS
 PRAEFECTVS·ASTVRIA·ET·RIBVN·MILIT
 LEGIONIS·SECVNDAE·AVGVSTAE·
 ANNOR·XXXVI·IN·PHRYGIA·DECESSIT

Inscripció dedicada a L. Marcius, amb la qual es pogué demostrar definitivament que l'antiga Iluro havia estat al mateix lloc que Mataró. (M. Ribas 1934).

Tall en secció del casc antic de Mataró, reconstruint la topografia antiga d'Iluro. (M. Ribas 1964).

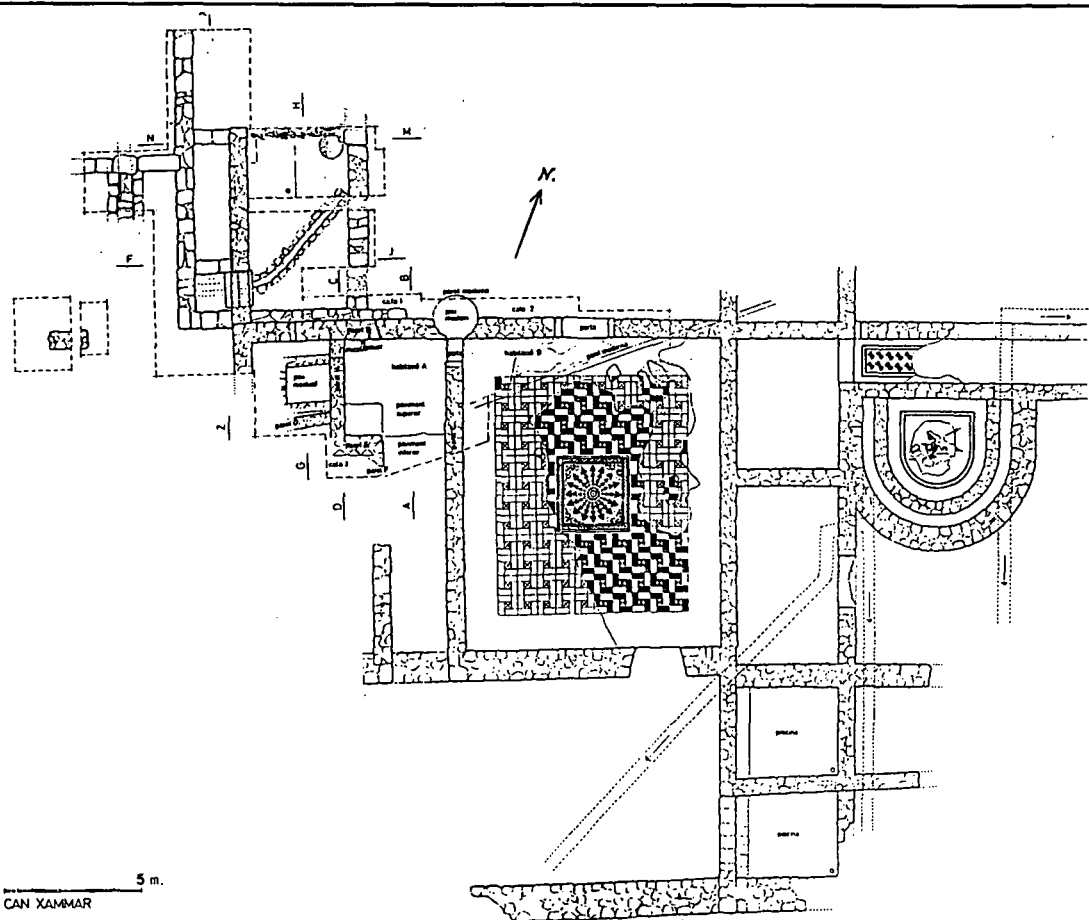

0 1 m.

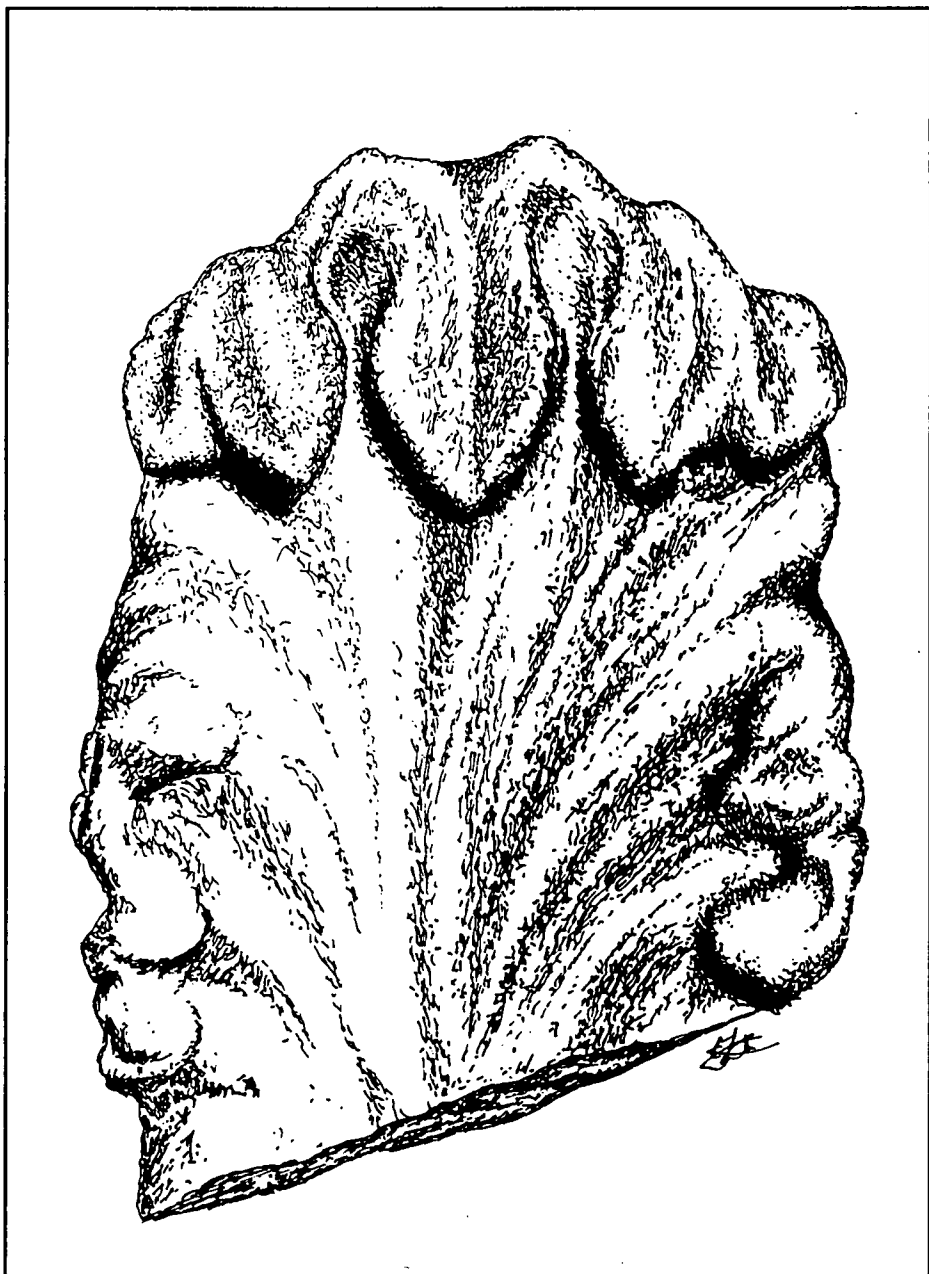
Reconstrucció del motiu central del mosaic romà conservat en el subsòl de can Fradera.

Detall del peristil de la domus descoberta a la plaça Gran el 1982, pavimentat amb mosaic de *signinum* decorat amb meandres d'esvàstiques.

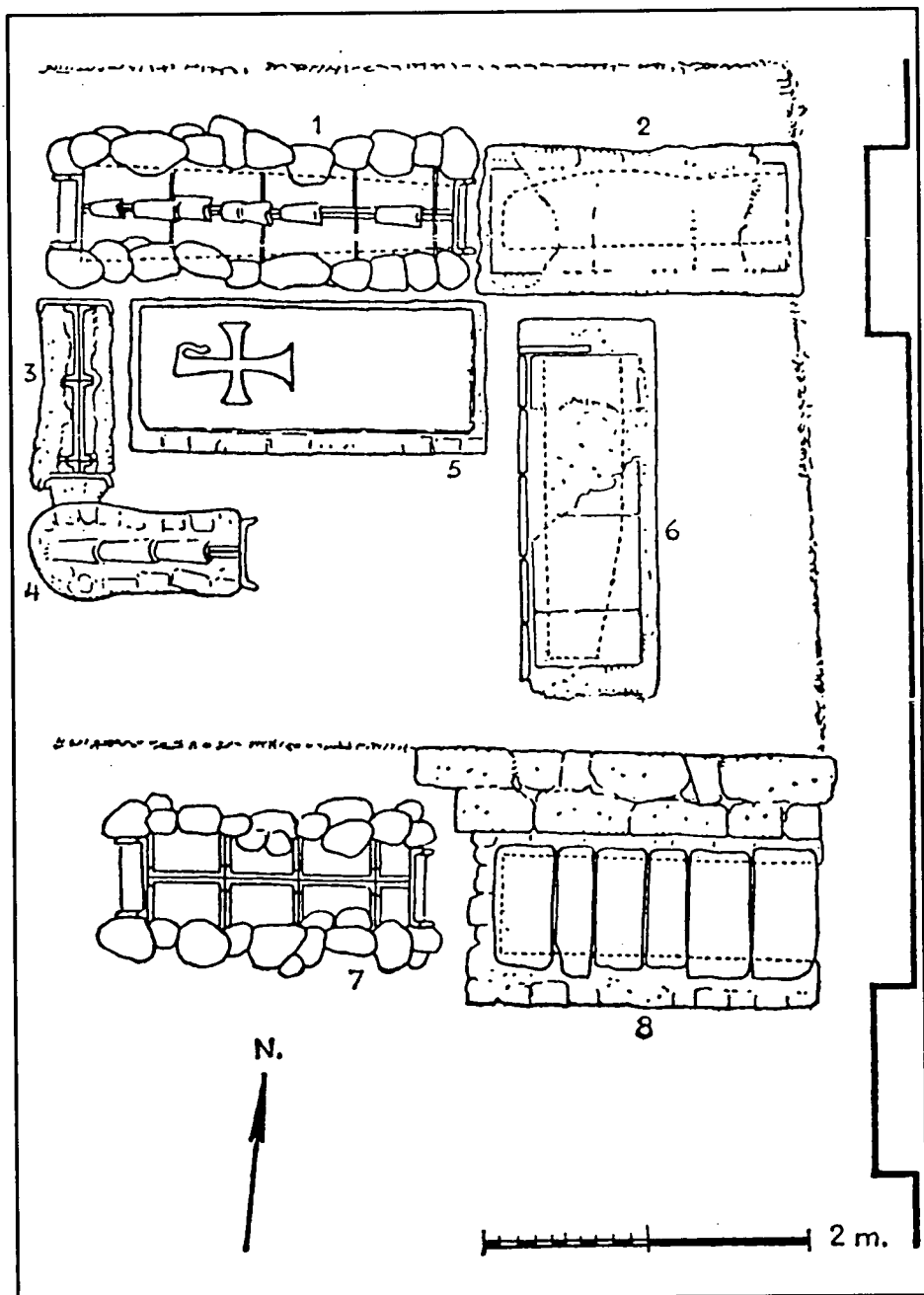

Vestigis trobats a can Xammar (adaptació de les plantes de les excavacions de M. Ribas 1968, i de F. Gusi 1970, a cura de R. Lleonart).

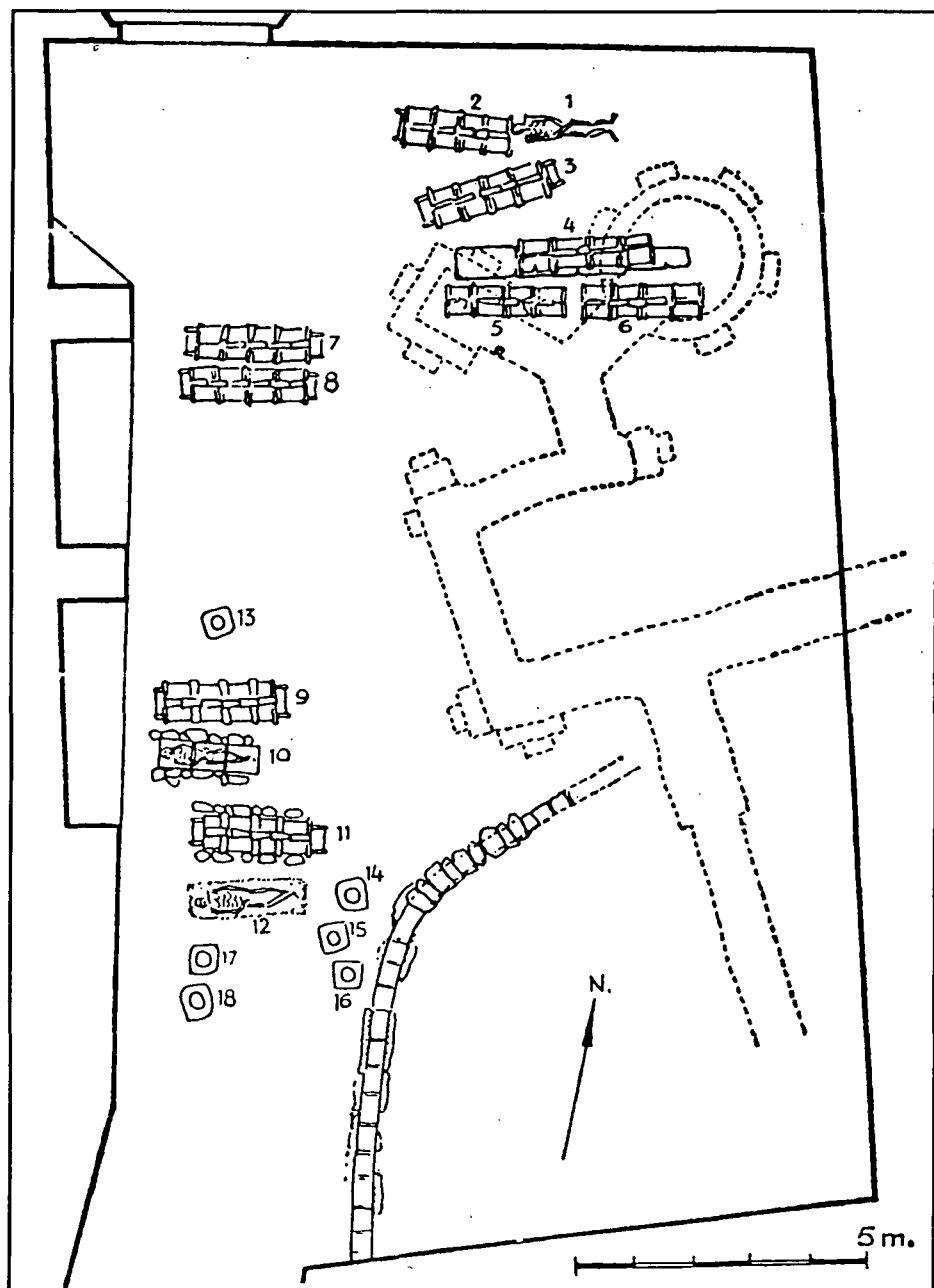

Acroteri trobat a can Fullerachs en les excavacions arqueològiques de 1989.
(Dibuix: E. Juhé).

Necròpoli paleocristiana descoberta davant el baptisteri de Santa Maria. (Dibuix: M. Ribas).

Planta de les excavacions del Fossar Xic. Els núms. 13, 14, 15, 16, 17 i 18 corresponen als enterraments d'incineració i els núms. de l'1 al 12 són els d'època paleocristiana. (Dibuix: M. Ribas)

Cornisa reemprada en la cubierta de la claveguera romana del carrer d'En Pujol, en el moment de l'exhumació. (Foto Garcia-Carpio).